

Notes et Documents — Nota's en Documenten

De dubbele mijten W 324–328 van Brabant: voor Jan II of III geslagen? — In mijn verzameling bevindt zich een dubbele mijt van Antwerpen (W 327). De Witte (1) geeft voor een exemplaar van deze munt de volgende, incomplete omschriften:

vz.: LOT.B[.]BAn[.] / .I.-DV-X
 kz.: +MO[.]PIEn[.]

Het zal duidelijk zijn dat het beschreven exemplaar er weinig florissant uitzag. Dat geldt, voor zo ver mij bekend, voor alle exemplaren van dit type. Ook van mijn exemplaar (zie afbeelding 1) is slechts een gedeelte van de omschriften te lezen:

vz.: [..]RABAn.LEMB / [..]-D[.]X
 kz.: [..]TA:AnT[.]n[.]

Schuin gezet zijn de letters die slecht leesbaar zijn.

Het aardige is nu dat aan de hand van beide exemplaren de omschriften bijna volledig te reconstrueren zijn:

vz.: LOT.BRABAn.LEMB / .I.-DV-X
 kz.: +MO[.]TA:AnT[.]PIEn[.]

Het ligt verder voor de hand dat het omschrift op de keerzijde is te completeren tot:

kz.: +MOnETA:AnTWERPIEnS

Uit nader onderzoek bleek dat Joseph (2) deze reconstructie al eerder had gemaakt, en wel op basis van de drie exemplaren die in de vondst Aken 1902 zijn aangetroffen. Voor de voorzijde geeft hij bovendien het initiaalkruis, zodat de volledige beschrijving van W 327 luidt:

vz.: +LOT.BRABAn.LEMB / .I.-DV-X
 kz.: +MOnETA:AnTWERPIEnS

(1) A. DE WITTE, *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain*, Antwerpen, 1894, p. 105-106 (= DE WITTE 1894).

(2) P. JOSEPH, *Die niederländischen und belgischen Münzen des Aachener Fundes (Fortsetzung)*, in *Frankfurter Münzzeitung*, 3, 30, 1903, p. 449-454.

Volgens De Mey bestaat hiervan ook nog een variant. In de vijfde druk van zijn pocket met Brabantse munten ⁽³⁾ vermeldt hij na de beschrijving van W 327 een munt met als omschrift op de keerzijde:

kz.: +MONETA BRABANDII (catalogusnummer 171A).

Omdat De Mey alleen « LOT BRABAN » voor de voorzijde van W 327 geeft, volgde hij de Witte blijkbaar letterlijk en kende hij geen beter exemplaar op basis waarvan hij een meer complete reconstructie van het omschrift op de voorzijde had kunnen geven. Daarom past een voorbehoud bij De Mey's omschrijving: denkbaar is dat het hier een variant betreft van een ander type, bij voorbeeld W 328 (zie vervolg).

Toeschrijving van W 327

Van der Chijs noemde Jan III als muntheer voor het sterk verwante type W 326, maar twijfelde: « Misschien is het ten onregte dat wij *deze* munt tot de tijden van Jan III bragten, en dat wij die beter aan zijnen voorganger hadden toegekend » ⁽⁴⁾.

De Witte was die laatste mening toegedaan en schreef deze munt, alsmede enkele verwante typen (zie beneden), toe aan hertog Jan II (1294-1312), althans « jusqu'à preuve du contraire » ⁽⁵⁾. In latere overzichtswerken ⁽⁶⁾ wordt deze toeschrijving altijd gevolgd. Ghyssens ging iets verder en dateerde W 327 « na 1300 » ⁽⁷⁾. Geen enkele auteur geeft echter steekhoudende argumenten. De vraag blijft dan ook: is deze munt voor Jan II of Jan III geslagen?

Aan bovenstaande reconstructie van het omschrift is een argument te ontleen om het pleit voor W 327 te beslechten. Het omschrift « LOT.BRABAN.LEMB » is immers tamelijk ongebruikelijk. De titel « hertog van Limburg » verschijnt op diverse munten van Jan I (1268-1294) na de slag bij Woeringen in 1288, maar slechts één keer op munten van diens zoon (W 295, door Ghyssens gedateerd tussen 1294 en 1300) ⁽⁸⁾. Bij Jan III verschijnt deze titel ook slechts sporadisch (W 341, 355, 357 en 367). De titel « Hertog van

(3) J. DE MEY, *Les monnaies des Ducs de Brabant* (vijfde gewijzigde en vermeerderde druk), Brussel, 1987, p. 42 (= DE MEY 1987).

(4) P.O. VAN DER CHIJS, *De munten der voormalige hertogdommen Brabant en Limburg van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend*, Haarlem, 1851, p. 88 (= VAN DER CHIJS 1851).

(5) DE WITTE 1894, p. 106.

(6) J. DE MEY, *Les monnaies des Ducs de Brabant*, Watermael, 1974, p. 40 en J. DE MEY 1987, p. 42; J.N. ROBERTS, *The Silver Coins of Medieval France (476-1610 AD)*, South Salem, 1996, p. 388-389 (= ROBERTS 1996); H. VANHOUDT, *Atlas der munten van België. Van de Kellen tot heden*, Herent, 1996, p. 40.

(7) J. GHYSSENS, *Essai de classement chronologique des monnaies brabançonnnes depuis Godefroid Ier (1096-1140) jusqu'à la duchesse Jeanne (1355-1406)*, Brussel, 1983, p. XIX (= GHYSSENS 1983).

(8) *Ibid*, p. XVIII.

Lotharingen » verschijnt pas op de gezellen W 359-360 en de kwart groot W 367 die vanaf december 1339 voor Jan III werden geslagen. De combinatie « Lotharingen, Brabant, Limburg » komt alleen voor op een serie te Antwerpen geslagen zilveren munten: W 343-348 (voor W 347 moet gezien de vergaande slijtage en dus onduidelijke afbeelding een slag om de arm worden gehouden). Daarbij wordt Limburg, evenals op W 327, afgekort als « LEMB ». Ghysens identificeert W 348 met een emissie van oktober 1343, en de serie W 343-347 met emissies van juli en december 1344. Het ligt voor de hand dat de « double parisis » rond deze zelfde tijd geslagen is, en dus van rond 1344 dateert. Een andere mogelijkheid is dat de mijt past bij de kwart groot W 367, die bijna identieke omschriften heeft en die volgens Ghysens ⁽⁹⁾ vanaf december 1339 geslagen is. In beide gevallen geldt dat W 327 geslagen moet zijn voor Jan III (1312-1355), en niet voor zijn vader zoals tot nu toe altijd is verondersteld.

Ter staving hiervan zouden gegevens uit muntvondsten of over navolgingen kunnen dienen. Vondstgegevens zijn echter schaars. Haeck ⁽¹⁰⁾ vermeldt deze munten in het geheel niet in zijn overzicht van middeleeuwse muntvondsten in België. Net over de voormalige Brabantse grens is ze wel teruggevonden: de vondst Aken 1902, waarvoor 1370 als sluitdatum geldt, bevatte zoals gezegd drie exemplaren. Over het materiaal daarvan merkte Joseph op dat het « fast Kupfer » ⁽¹¹⁾ is. De sluitdatum van de vondst Aken duidt ook op Jan III. Gezien de gemaakte reconstructie van de omschriften bevonden de in Aken gevonden exemplaren zich in goede staat. Voor kleingeld van laag allooi is dit ongebruikelijk, wat wel blijkt uit de povere staat van behoud van de meeste overgebleven exemplaren. In 1370 was het al 58 jaar geleden dat Jan II was gestorven. Het is zeer onwaarschijnlijk dat zijn kleingeld zich na zo'n lange tijd nog in goede conditie bevond.

Van W 327 zijn verscheidene navolgingen bekend. Willem de Rijke van Namen (1337-1391) heeft het origineel vrij nauwgezet laten navolgen, en in aangepaste vorm is het type bekend van de Loonse graaf Diederik van Heinsberg (1336-1361) en Walram van Born te Valkenburg (1355-1378) ⁽¹²⁾. Deze navolgingen duiden ook op Jan III als muntheer van de Brabantse munt, en doen verder vermoeden dat de Brabantse munten in redelijk grote aantallen zijn geslagen en ook in belendende contreien gemakkelijk werden geaccepteerd.

Overigens stelt Baerten ⁽¹³⁾ dat dit type double parisis vanaf 1346 in de Nederlanden is ingevoerd, en verwijst daarvoor naar de Naamse navolging. Als de datering van W 327 rond 1340-1344 correct is, heeft de introductie

(9) *Ibid.*, p. XXIII.

(10) A. HAECK, *Middeleeuwse muntschatten gevonden in België (750-1433)*, Brussel, 1996, p. 256.

(11) *Ibid.*, p. 452.

(12) Zie onder andere ROBERTS 1996, p. 388-389.

(13) J. BAERTEN, *De munten van de graven van Loon, 12de-14de eeuw*, Sint-Truiden, 1983, p. 50 (= BAERTEN 1983).

eerder plaatsgevonden en is de Naamse versie een navolging van het Brabantse origineel. Gezien de overige Namense munten uit de periode ligt dat ook wel voor de hand.

W 326 lijkt qua type zeer op W 327:

vz.: +MOnETA.DVPLEX / .I.-DVX-.B.

kz.: +AnDWERPIEEnS

De Mey ⁽¹⁴⁾ vermeldt nog twee varianten van W 326. Uit Antwerpen komt:

vz.: +MOnETA.DVPLEX / .I.-DVX-.B.

kz.: +MO[.]PIEN

(De Mey's catalogusnummer is 170A).

Deze munten zijn in Antwerpen geslagen. Omdat de voorzijde-omschriften nauw aansluiten bij het Franse origineel, zijn ze mogelijk ouder dan W 327. De redenering andersom is echter ook mogelijk: het Brabantse omschrift kan tot acceptatie-problemen hebben geleid. Gezien de omloop van andere Brabantse munten lijkt dat echter minder waarschijnlijk. Hoe dit ook zij: gezien de stilistische overeenkomst zit er vermoedelijk weinig tijd tussen de emissies W 326 en W 327. Dat de emissies in Antwerpen elkaar in de periode 1340-1345 snel opvolgden past bij deze bewering.

W 328

Een ander verwant type is W 328. De Witte kende deze munt uit de collectie Van den Bogaerde, waaruit vele exemplaren door Roest zijn beschreven ⁽¹⁵⁾. Hij omschrijft de munt als volgt:

vz.: BnDI.SIT.nOME[.] / .I.-DVX-.B.

kz.: MOnETA:BR[.]BCI

Een dergelijk exemplaar heb ik echter (nog?) niet onder ogen gehad. Ook het exemplaar dat model stond voor de afbeelding van W 328 bevond zich in zeer slechte staat, zoals uit de illustratie is af te leiden. Op beide zijden ontbreekt een deel van het omschrift. Cruciaal is de tekst op de keerzijde, die weergegeven is als « MONETA:BR[.]BCI ». Tussen de R en de B is ruimte voor twee letters. Verder is van de eerste B alleen het onderste deel van een letter te zien. Nu is « BR..BCI » uiterst ongebruikelijk, en niet bekend van (andere) Brabantse munten. Een mogelijke verklaring ligt in de hierboven beschreven munt De Mey 171A: deze zou dan dezelfde keerzijde hebben als W 328.

Twee exemplaren uit privé collecties bieden een alternatieve en meer plausible verklaring voor deze merkwaardige tekst. Met het combineren van de teksten van beide voor het type redelijk goed bewaard gebleven munten zijn de omschriften als volgt te reconstrueren:

(14) DE MEY 1987, p. 43.

(15) T.M. ROEST, *Monnaies brabançonnnes, variétés et pièces inédites*, in *RBN*, 38, 1882, p. 465-517.

vz.: +BnDC:SIT:nOm:DnI / .I.-DVX-.B.

kz.: +MOnETA:TRAIECT

(interpunctie op beide zijden met drie puntjes boven elkaar; gewichten respectievelijk 0,87 en 0,95 gram).

Afb. 1. Foto's Klaas ten Have

Het omschrift op de keerzijde van dit voor het type goed behouden gebleven exemplaar laat geen ruimte voor twijfel: de munt is geslagen te Maastricht. Twee als W 328 te boek staande exemplaren uit de Koninklijke Bibliotheek van België ondersteunen deze lezing. Mijn conclusie nu is tweeledig:

1. het type van W 328 is te Maastricht geslagen;
2. tot het tegendeel is bewezen ga ik ervan uit dat de munt zoals beschreven door de Witte verkeerd is gelezen en een exemplaar uit Maastricht betrof.

Overigens is noch aan het omschrift op de keerzijde noch aan de muntplaats Maastricht een sluitend argument voor toeschrijving aan Jan II of Jan III te ontnemen. Weliswaar is de spreuk « Benedictus sit nomen domini » in Brabant pas vanaf 1337 gebruikelijk, maar ze is ook gebruikt op W 259. Deze laatste dateert Ghysens in 1299 ⁽¹⁶⁾. Verder is in Maastricht voor beide muntheren geproduceerd.

Onzekere exemplaren

Mogelijk kende De Mey ⁽¹⁷⁾ een vergelijkbaar type van Maastricht. Na de bespreking van W 328 vermeldt hij onder catalogusnummer W 172A:

vz.: + IN NOME DNI BNICV

kz.: + MONNA:TRAIA[.]G

De spreuk op de voorzijde sluit aan bij die op de hierboven beschreven Maastrichtse munt. De afkortingen BNICV en MONNA, en de slotletter G op de keerzijde, komen echter merkwaardig over. Als deze correct zijn weer-geven, gaat het hier mogelijk om een contemporaine vervalsing.

Een als W 328 gecatalogiseerd exemplaar uit het Brusselse Penningkabinet laat zien dat hier mogelijk nog ontdekkingen in het verschiet liggen. Voor zo ver deze matig geconserveerde munt leesbaar is, zijn de omschriften te duiden als:

(16) GHYSSENS 1983, p. XVIII.

(17) DE MEY 1987, p. 43.

vz.: [+] IOTRH [.] IV / . I . DVX - . B .

kz.: [.] CIIVII [.]

Vooralsnog zijn de omschriften niet te completeren tot zinvol te duiden teksten. Ook hier kan sprake zijn van een vervalsing uit de tijd. Dergelijke vervalsingen kunnen er wel een indicatie van zijn, dat de beschreven munten in behoorlijke aantallen geslagen zijn. Het risico van acceptatieproblemen bij onbekende typen lijkt immers hoger dan bij algemeen gangbare munten.

W 324

W 324 is een navolging van een « double parisis », die de Franse koning Philips de Schone vanaf 1295 liet slaan:

vz.: +MOnETABRVXEL / Ielie-LOTR-IRE

kz.: +IOhAnnIS.DVCIS

Gezien het introductiejaar van de Franse munt zou een toeschrijving aan Jan II voor de hand liggen.

Aan navolgingen elders is geen doorslaggevend argument te ontleen. De « double parisis » is geslagen te Chiny onder Lodewijk V (1268-1299) of Lodewijk IV (1310-1336), in Château-Porcien onder Gaucher (1312-1322), en in Henegouwen onder Jan II (1280-1304) ⁽¹⁸⁾. Verder zijn exemplaren bekend op naam van COMESARNOLDVS. Het gaat om de Arnold die als Arnold III graaf was van Chiny (1299-1310) en als Arnold V graaf van Loon (1279-1323). Onzeker blijft of de munt voor Chiny (vermoedelijk te Ivoix) of voor Loon (vermoedelijk te Hasselt) is geslagen ⁽¹⁹⁾. De exemplaren uit Henegouwen maken duidelijk dat de Franse munt al uiterlijk in 1304 werd nagevolgd. Voor Château-Porcien begon de aanmunting pas op zijn vroegst in 1312. Hieruit valt te concluderen dat de munt al onder de in 1312 gestorven Jan II van Brabant werd nagevolgd, maar ook nog gedurende de regering van zijn zoon.

Gegevens uit muntvondsten zijn ook hier beperkt. Van der Chijs meldde dat hij zijn exemplaar van het vergelijkbare Brusselse type W 324 had « bekomen uit » een vondst te Zoutelande, waarover hij niet meer rapporteerde dan dat ze bestond uit munten « meest uit de 14de eeuw » ⁽²⁰⁾. Voor zo ver mij bekend is deze vondst niet nader gedocumenteerd. Wel gedocumenteerd is de vondst Troyes 1932, waarin ook een exemplaar van W 324 is aangetroffen. Duplessy geeft hiervoor een sluitdatum van tussen 29 januari en 6 april 1340 ⁽²¹⁾. W 324 is dus uiterlijk in 1340 geslagen. Dit past bij een toeschrijving aan Jan III. Zijn vader was in 1340 immers al 28 jaar dood, wat een

(18) ROBERTS 1996, p. 388-389.

(19) Zie voor de toeschrijving van de double parisis op naam van graaf Arnold en graaf Lodewijk van Chiny en Loon: A. CLAIRAND, M. PRIEUR en S. SOMBART, *Monnaies XVII*, Parijs, 2002, p. 84-85; BAERTEN 1983, p. 36-39.

(20) VAN DER CHIJS 1851, p. 65.

(21) J. DUPLESSY, *Les trésors monétaires médiévaux et modernes découverts en France (1233-1385)*, Parijs, 1995, p. 404.

lange circulatietijd zou zijn voor een munt van een dergelijk laag allooi. De vondst Aken 1902 toont echter aan dat dit argument niet per se een beletsel is. De exemplaren van W 327 waren ten tijde van de begraving in 1370 immers al 26 jaar oud.

Nuttig is echter de vermelding LOTR-IRE op de voorzijde. Zoals hierboven gesteld, is het voeren van de titel « hertog van Lotharingen » alleen gekend voor Jan III, en wel op munten geslagen vanaf december 1339 (W 359-360). Kortom: ook voor deze munt lijkt Jan III het meest plausibel als muntheer.

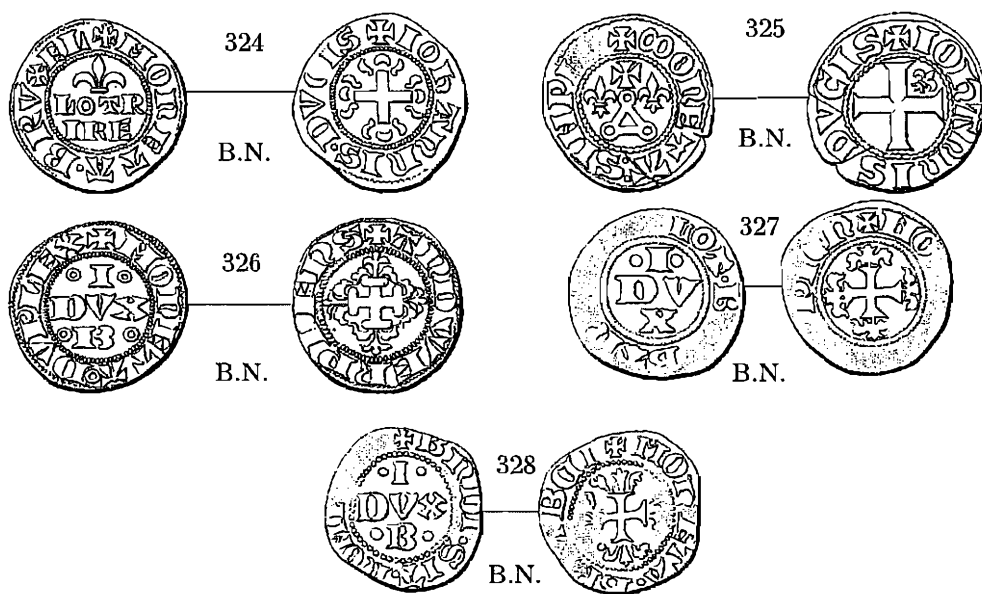
W 325

Tenslotte is er W 325:

vz.: +mOnETA.SIMP[LEX]

kz.: +IOhAnnIS.DVCIS

Voor W 325 geldt bijna hetzelfde als W 324: gezien het gebruikte voorbeeld, nu echter de « double tournois » die Philips de Schone vanaf 1295 liet slaan ⁽²²⁾, ligt een toeschrijving aan Jan II voor de hand. Het type is ook nagevolgd door graaf Arnoud V van Loon (1279-1323) (Baerten 46 en 47) en de Vlaamse graaf Robrecht van Béthune (1305-1322), en wel te Aalst (Gailard 180). Beide graven waren tijdgenoten van Jan II én van zijn zoon. Als de toeschrijving van W 324 aan Jan III echter correct is, is W 325 mogelijk ook voor hem geslagen. De beide andere navolgingen doen dan vermoeden dat dit een vroege emissie van Jan III is geweest. Jan II blijft als muntheer echter mogelijk.

A. DE WITTE, *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et Marquis de Saint Empire romain*, Antwerpen, 1894.

(22) BAERTEN 1983, p. 35-36.

Tabel 1. Overzichtstabel

Nummer	Teksten	Referentie
1	+MOnETABRVXEL / Ielie-LOTR-IRE +IOhAnnIS.DVCIS	W 324
2	+mOnETA.SIMP[LEX] +IOhAnnIS.DVCIS	W 325
3	+MOnETA.DVPLEX / .I.-DVX-.B. +AnDWERPIEnS	W 326
4	« als voorgaand » +MO[.]PIEN	De Mey 170A
5	+LOT.BRABAn.LEMB / .I.-DV-X +MOnETA:AnTWERPIEnS	W 327
6	« als voorgaand » = « +LOT.BRABAN[.] » +MONETA BRABANDII	De Mey 171A
7	+BnDC:SIT:nOm:DnI / .I.-DVX-.B. +MOnETA:TRAIECT	Privé collecties KBR
8	BnDI.SIT.nOME[.] / .I.-DVX-.B. MOnETA:BR[.]BCI	W 328
9	[+]IOTRH[.]IV / .I.-DVX-.B. [.]CIIVII[.]	KBR
10	+ IN NOME DNI BNICV / .I.-DVX-.B. + MONNA:TRAIA[.]G	De Mey 172A

Opmerkingen:

1. Het bestaan van de nummers 8 en 10 is onzeker.
2. Nummers 9 en 10 zijn mogelijke contemporaine vervalsingen.
3. De omschriften van de door De Mey gelezen omschriften, dus van de nummers 4, 6 en 10, zijn mogelijk niet geheel correct weergegeven.

Legenda

- De Mey J. DE MEY, *Les monnaies des Ducs de Brabant* (vijfde gewijzigde en vermeerderde druk), Brussel, 1987.
- KBR Koninklijke Bibliotheek van België
- W A. DE WITTE, *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain*, Antwerpen, 1894.

Conclusie

Op grond van het omschrift op W 327, maar ook gezien het voorkomen in de vondst Aken 1370 en de navolgingen te Namen (1337 of later), Loon (1336 of later) en Valkenburg (1355 of later), lijkt het plausibel dat deze munt aan Jan III moet worden toegeschreven, en dat ze rond 1344 is geslagen. De verwante typen W 326 en 328 stammen waarschijnlijk uit ongeveer dezelfde periode. Mogelijk zal van het laatste type nog ooit een exemplaar met het

omschrift MONETA BRABCI opduiken; vooralsnog ga ik er echter van uit dat W 328 alleen voor Maastricht bestaat.

W 324 en W 325 zijn beide geënt op in 1295 geïntroduceerde munten, respectievelijk de « double tournois » en de « double parisis » van Philips de Schone. Deze voorbeelden, en navolgingen uit Loon en Vlaanderen, maken dat Jan II de muntheer kan zijn geweest. In geval van W 324 pleiten het gebruik van LOTR-IRE en de vondst Troyes 1932 echter voor Jan III. Misschien zullen toekomstige muntvondsten hierover uitsluitsel geven.

Vervolgonderzoek in publieke en private collecties zal mogelijk nog meer varianten aan het licht brengen. De vaak slechte staat van bewaring leidde er immers gemakkelijk toe dat de munten ten onrechte werden gecatalogiseerd als een uit de standaardliteratuur bekend type.

Eindnoot

Graag bedank ik Theo Nissen en Johan van Heesch voor hun inhoudelijke medewerking, en Klaas ten Have voor het maken van de foto's van de Maastrichtse munt.

JOS BENDERS (*)

Une variété du liard de Georges-Louis de Berghes, prince-évêque de Liège (1724-1743) — On sait que depuis 1691, sous le règne de Jean-Louis d'Elderen (1688-1694), la coutume s'était établie de faire figurer au revers des liards cinq écussons disposés en forme de croix: au milieu, sommé ou non de la couronne, Liège; en haut, Looz; à droite Franchimont; en bas, Horn; à gauche, Bouillon. Il en fut ainsi, du liard décrit sous le numéro 656 par J. Chestret de Haneffe jusqu'aux dernières émissions de liards en 1752, sous le règne de Jean-Théodore de Bavière (1744-1763).

Le monnayage de Georges-Louis de Berghes se limite à une seule pièce de cuivre d'un liard, qui présente au droit les armes du prince dans un écusson ovale, sommé de la couronne, posé sur la crosse et l'épée entrecroisées, accompagné du millésime (1726 ou 1727), deux chiffres posés de part et d'autre du blason.

Dans sa *Numismatique de la principauté de Liège et de ses dépendances*, p. 361-362, J. Chestret de Haneffe signale que l'émission des liards avait été autorisée par décision capitulaire du 6 février 1726, qui prévoyait d'en frapper pour trente à trente-cinq mille livres. Il ajoute qu'il existe, pour chacune des années 1726 et 1727, plusieurs variétés, conséquence du nombre de coins utilisés pour réaliser cette émission. Beaucoup plus réservé est son avis sur une variété, datée de 1726, où, « d'après Perreau, l'écusson de Franchimont serait à gauche et celui de Bouillon à droite ». Le doute a, dès lors, plané sur l'existence même de cette variété.

(*) Jos BENDERS, Nijmegen School of Management, University of Nijmegen, PO Box 9108, NL-6500 HK Nijmegen (Nederland).
E-mail: j.benders@nsm.kun.nl